

**Štátny slovenský ústredný archív, oddelenie hospodárstva
v Banskej Štiavnici**

**BANSKÝ SÚD V BANSKEJ BELEJ
1731 - 1788**

INVENÁR

Banská Štiavnica 1966

ÚVOD

Kým Banská Belá nebola samostatným banským mestom, t. j. asi do polovice 15. stor., spravoval bane na jej území banskoštiavnický banský majster. No pravdepodobne už niekedy v 2. pol. 15. stor. bol v Banskej Belej zriadený samostatný banský majster. Z r. 1547 je známy aj jeho plat. Dostával ročne od Banskej komory v Banskej Štiavnici 9 fl. Ináč bol však banský majster úradníkom mesta a podliehal mestskej vrchnosti.

Po vydaní Maximiliánovho banského poriadku r. 1571 sa aj z funkcie banského majstra v Banskej Belej vyvinula samostatná inštitúcia - banský súd. O jeho organizácii a činnosti do 30-tych rokov 18. stor. si však nemôžeme urobiť presnú predstavu, pretože sa nezachovali žiadne písomnosti. Možno sú medzi mestskými písomnosťami Banskej Belej, ktoré však nie sú ešte prístupné. V 70-tych rokoch 18. stor. pozostával banský súd z banského sudcu, štyroch prísediacich a notára. Funkciu notára banského súdu zastával mestský notár. Banskému súdu v Banskej Belej podliehali bane, pomocné banské zariadenia a lesy, ktoré sa nachádzali na území mesta. Keďže to bol pomerne malý obvod, je aj význam súdu a fondu úmerný. Banský sudca sa obyčajne nazýval aj lesným sudcom či majstrom (Berg und Waldmeister), pretože spravoval aj lesy, ktoré boli síce majetkom mesta, ale ich užívanie bolo rezervované pre bane. Len s vedomím a súhlasom banského sudcu mohlo v nich ťažiť mesto pre svoje potreby.

Banský súd v Banskej Belej zrušený pri celkovej reorganizácii banského súdnictva v r. 1788. Na základe nariadenia Dvorskej komory vo Viedni z 31. júla 1788, intimovaného Hlavným komornogrófskym úradom v Banskej Štiavnici 28. augusta 1788 /č. 149/1788 vo fonde BSBe/ skončila jeho činnosť koncom augusta 1788. Územie, ktoré dovtedy spravoval, pripadlo banskoštiavnickému banskému súdu, miesto ktorého sa od novembra 1788 vytvoril dištriktuálny banský súd. Ďalšie údaje o banskobelianskom baníctve treba teda hľadať v tomto fonde. Na základe uvedeného nariadenia mal Banský súd v Banskej Belej odovzdať banskoštiavnickému banskému súdu aj archív. Banskobeliansky banský sudca bol menovaný za prvého prísediaceho novozriadeného provinciálneho /dištriktuálneho/ banského súdu pre Sedmohradsko v Zalatne.

Archív Banského súdu v Banskej Belej je dosť skromný. Hoci v roku 1753 bolo vydané nariadenie pre vedenie úradných kníh banských súdov v Banskej Belej ho nerešpektovali a zapísali všetko do jedného protokolu. Od roku 1774 ho však viedli tak, že z neho vidieť, že sa veci prejednávali na sesiách súdu. Kontrakty, cesie, kutacie povolenia, vyučovanie bratskej pokladnice, rôzne potvrdenky, koncepty listov a pod. nasledujú za sebou bez akéhokoľvek vecného triedenia. Jedine žiadosti o banské oprávnenia a ročné hlásenia o ťažiarstvách sa zapisovali do samostatnej knihy.

V roku 1777 sa robila vizitácia a kontrola banských súdov. Na základe zistených skutočností bolo vydané nové nariadenie o vedení úradných kníh banských súdov, /v BSBe pod dátumom 2. VI. 1777/ ktorým sa už prispôbil aj Banský súd v Banskej Belej. Toto nariadenie bolo ešte neskôr doplnené /BSBe 29. IX. 1777/. Podľa uvádzaných nariadení mal súd viesť a skutočne aj viesť nasledovné knihy:

1/ Hlavná príručná kniha alebo banský protokol / Das Haupthandbuch oder Bergprotocoll/. Do tejto knihy sa mali zapisovať všetky veci a podania, došlé na súd v chronologickom poradí podľa prezentovania. Záznam mal obsahovať stručne všetky dôležité údaje s rozhodnutím a motívmi pre ktoré sa určité rozhodnutie prijali a s číslami spisov, súvisiacich s vecou. Pre každý rok sa mal viesť samostatný protokol.

2/ Kniha kutieb, žiadostí o banské oprávnenia, potvrdení a údel'ov /Das Schurf, Muthungs, Bestättigungs und Verleich Buch/. O tejto knihe sa už podrobne zmieňovalo nariadenie z roku 1753. Mali sa do nej zapisovať kutacie povolenia, žiadosti o banské oprávnenia, potvrdenia týchto žiadostí banským súdom, udelenie banských polí, opustených banských diel alebo pomocných banských zariadení.

3/ Kniha o udelení prevádzkového kľudu a opustených banských dielach /Das Frist und Nachlassungs Buch/. V nariadení sa zdôrazňuje, že pod touto knihou sa nemajú rozumieť ročné hlásenia ťažiarstiev o ich majetku a ťažiaroch /Lehen Specificationen/, zviazané do kníh a pre ktoré ani niet podkladu v Maximiliánovom banskom poriadku. Do knihy sa majú zapisovať len rozhodnutia banského súdu o udelení prevádzkového kľudu, ktorý možno dať len vtedy, ak sa v bani z vážnych dôvodov nemôže pracovať. Ináč stráca majiteľ banské oprávnenie a baňu možno prideliť inému záujemcovi.

4/ Kniha prevádzkových nákladov a príjmov /Bergkösten Buch/ sa mala viesť na základe štvrt'ročných najviac však ročných vyúčtovaní, ktoré mali ťažiarstvá predložiť banskému súdu. Príjmy a výdavky ťažiarstva sa mali do knihy zaviesť len vtedy, ak ťažiarstvo žiadalo o odpustenie urbury alebo o vyššiu cenu za zamieňané zlato a striebro. Malo sa tým zabrániť najmä újme, ktorú utrpel panovník, keby bol v účtovaní neporiadok.

5/ Kniha ťažiarstiev a ťažiarov /Gewerken oder Gegen Buch/. Mali sa do nej zapísať všetky ťažiarstvá podľa abecedy, banský majetok ťažiarstiev, mená ťažiarov a počet ich banských podielov. Z času na čas sa mali doplniť zmeny, ktoré nastali najmä medzi ťažiarmi.

6/ Kniha zmlúv a rozhodnutí /Vertrags und Scheidbuch/. Do tejto knihy sa mali zapísať všetky rozhodnutia a rozsudky banského súdu, rozhodnutia druhej súdnej inštancie, revíznych súdov a aj cestou milosti získané zmeny rozsudkov.

7/ Kniha nariadení /Verordnungs Buch/ mala obsahovať všetky nariadenia, došlé z nadriadených orgánov, aby sa na ne mohol kedykoľvek pozrieť či už banský majster, notár, alebo hociktorý člen banského súdu. Nariadenia sa mali do knihy zapisovať in extenso.

8/ K hlavnému protokolu sa mal viesť abecedne zostavený index.

9/ Kniha hlásení o ťažiarstvách a ťažiaroch /Lehen Specifications Buch/ bola zavedená až druhým nariadením. Predtým sa tieto hlásenia, ktoré ťažiarstvá každoročne predkladali banskému súdu, zavádzali do knihy spolu so žiadosťou o banské oprávnenia a o udelenie prevádzkového kľudu.

V hlavnom protokole sa zápisy začali číslavať od roku 1778. Číslovanie je dvojaké. Jedno pozostáva zo značky § a čísla, druhé zo skratky Nro a čísla. Prvé znamená poradie, v akom bola vec na sessii súdu pojednávaná, druhá znamená číslo spisu. Pod týmto druhým číslom je spis aj uložený. Čísel s § je obyčajne viac, pretože z niektorých prejednávanych vecí spisy buď nevznikli, alebo jeden spis sa mohol prerokovávať, aj viackrát. Hoci v jednom protokole je aj viac rokov, predsa v každom roku sa tak prerokovávané veci, ako aj spisy číslovali vždy od 1.

Spisy z rokov 1755-1777 sú usporiadané len chronologicky. Spisy z rokov 1778-1788 sú usporiadané podľa čísiel. Pri inventarizovaní prvej skupiny spisov sa podchycoval aj ich obsah. Pri číslovaných spisoch, ku ktorým je už vedený protokol, sa obsah nepodchycoval, pretože protokol ho podchycuje úplnejšie a dôkladnejšie.

Fond usporiadal a inventár k nemu vyhotovil v novembri 1966 prom. hist. Jozef Vozár.

Zoznam použitých skratiek.

BSBe - Banský súd v Banskej Belej

brož. - brožovaná väzba

ckož. celokožená väzba

HKG - Hlavný komornegrófsky úrad v Banskej Štiavnici

pap. - papierová väzba

pkož. - polokožená väzba

SNA, Slovenský banský archív

I. Úradné knihy

1. 1752-1777
Protokol Banského súdu v Banskej Belej.
/Dillner Berg Protocoll/
nem., ckož. väzba so zlatorezom
2. 1778-1783
Protokol zo zasadání Banského súdu v Banskej Belej.
/Kay. König. Düllner Berg-Gerichts Sessions Haupt Protocoll/
nem., pkož. väzba
3. 1784-1788
Protokol zo zasadání Banského súdu v Banskej Belej.
/Kay. König. Düllner Berg-Gerichts Sessions Haupt Protocoll/
nem., pkož. väzba
4. 1784
Koncept protokolu zo zasadání Banského súdu v Banskej Belej.
/Maculare des Düllner Berggerichtlichen Session Protocoos/
nem., brož. väzba
5. 1785
Koncept protokolu zo zasadání Banského súdu v Banskej Belej.
/Maculare des Düllner Berggerichtlichen Session Protocoos/
nem., brož. väzba
6. 1731-1777
Kniha žiadostí o banské oprávnenia a obnovenie banských údel'ov.
/Muthungen und Fristungen/
nem., pkož. väzba

7. 1778-1783

Kniha žiadostí o kutacie povolenia a banské oprávnenia a potvrdení o udelení.

/Schurf-Muthung-Bestättigung und Verleich Buch/

Zo zadnej strany:

Kniha hlásení o ťažiarstvach, ich majetku a ťažiaroch.

/Lehen-Specification-und Schurf-Zettl Buch/

nem., pap. väzba

8. 1784-1788

Kniha žiadostí o kutacie povolenie a banské oprávnenia a potvrdení o údeloch.

/Schurf-Muthung-Bestättigung und Verleich Buch/

nem., pap. väzba

9. 1778-1783

Kniha žiadostí o prevádzkovú prestávku a potvrdení o súhlase.

/Frist und Nachlassungs Buch/

Zo zadnej strany:

Kniha zmlúv a rozhodnutí.

/Vertrags oder Schied Buch/

nem., slov., pkož. väzba

10. 1778-1783

Evidencia ťažiarstiev a ťažiarov v obvode Banského súdu v Banskej Belej + index.

/Berg - Gewerken oder Gegen-Buch/

nem., pkož. väzba

11. 1784-1788

Evidencia ťažiarstiev a ťažiarov v obvode Banského súdu v Banskej Belej + index.

/Berg - Gewerken oder Gegen-Buch/

nem., pkož. väzba

12. 1778-1783

Kniha nariadení.

/Verordnungs Buch/

nem., pkož. väzba

13.		1784-1788
	Kniha nariadení.
/Verordnungs Buch/
nem., pkož. väzba	
14.		1778-1783
	Evidencia výdavkov na prevádzku v baniach.
/Berg - Cösten Buch/
nem., pkož. väzba	
15.		1784-1788
	Evidencia výdavkov na prevádzku v baniach.
/Berg - Kösten Buch/
nem., brož. väzba	
16.		1780-1787
	Evidencia peňazí, deponovaných u Banského súdu v Banskej Belej.
/Depositien-Buch des Kay. König. Berggericht in Dülln/
nem., pap. väzba	

II. Spisy

17.	1755	1
	Nariadenia a úpravy HKG o opustených podieloch šachty Michal a o pochôdzke lesov.	
18.	1756	1
	Nariadenie a úpravy HKG o výplatách a zrážaní bratských peňazí, o opúšťaní bankských podielov na šachte Michal, o zámene a cene šlichov.	

19. 1757 1
Úpravy HKG o zámene šlichov, o banských podieloch v štôlni "Maria Hilf" a v štôlni Anna, vzdanie sa podielov v štôlni "Anna".
20. 1758 1
Oznámenie o menovaní v'Sauera hlavným komorným grófom, oznámenie o vykázaní troch robotníkov z práce v erárnych i ťažiariských baniach, opúšťanie banských podielov v štôlni Dávid, ceny naturálií, udržiavanie belianskej dedičnej štôlne, príjmy ťažiarstva Belianskej dedičnej štôlne a štôlne "Maria Hilf" za roky 1748-1754 a výdavky za roky 1741-1757.
21. 1759 1
Nariadenie HKG o udržiavaní Belianskej dedičnej štôlne o evidovaní výdavkov na tavbu rudy v ťažiarstve štôlne.
22. 1760 1
Žiadosť HKG o vyúčtovanie bratských peňazí za rok 1759, výkaz o banských dielach a majiteľoch ťažiarstva Belianskej dedičnej štôlne "Maria Hilf", správa o baniach a lesoch a iné.
23. 1761 1
Zmeny vo vlastníctve banských podielov, zoznam majiteľov tzv. Dolnej huty, zoznam majetku a majiteľov ťažiarstva Banskobelianskej dedičnej štôlne a štôlne "Maria Hilf", ťažiarstva štôlne Anna a Joachim, správy o baniach a lesoch, rôzne nariadenia HKG.
24. 1762 1
Výkaz o opustených podieloch v štôlni Anna a Joachim, správy o menovaní úradníkov za komorských radcov, výkazy o ťažiarstvách a ťažiaroch, rozriešenie sporov.
25. 1763 1
Nariadenie HKG, správy BSBe o baniach a lesoch, hlásenia banskobelianskych ťažiarstiev a Dolnej huty a stave majetku a majiteľoch, výkaz lesných škôd a trestov za ne, vzdávanie sa banských podielov pri šachte Mikuláš, riešenie

rôznych sporov.

26.	1764	1
Žiadosť baníka o podporu z bratskej pokladnice, hlásenia ťažiarstiev a Dolnej huty o banskom majetku a vlastníkoch, výkaz o príspevkoch ťažiara na výdavky štólne Mikuláš v rokoch 1759-1763 a o príjmoch za uvedené roky, ceny olova, a i.		
27.	1765	1
Liečenie baníkov v súkromných baniach, vyšetrovanie krádeže, žiadosti o banské oprávnenia, rôzne nariadenia HKG.		
28.	1766	2
Prenajatie stúp, riešenie sporov, nariadenia HKG.		
29.	1767	2
Zoznam banských úradníkov, ktorí vlastní v Banskej Belej banské podiely, nariadenia o používaní nemčiny v úradnom styku, lesné škody, hlásenia ťažiarstiev a Dolnej huty o banskom majetku a jeho vlastníkoch, prestavba mlyna na stupu, postavenie nového mlyna, výkaz o výdavkoch a príjmoch ťažiarstva Belianskej dedičnej štólne a štólne "Maria Hilf" za roky 1740-1766 a i.		
30.	1768	2
Výkaz o prevádzkových nákladoch v šachte Mikuláš za rok 1767, o pokutách za lesné škody, zmena majiteľov banských podielov, hlásenia o ťažiarstvach, ich majetku a ťažiaroch atď.		
31.	1769	2
Hlásenia o ťažiarstve Belianskej dedičnej štólne a štólne "Maria Hilf", štólne Ján Nepomucký, menovanie úradníkov za banských radcov, nariadenie, že mŕtvolu nešťastne zomretých má prehliadať lekár, výkaz o výdavkoch na prevádzku v šachte Mikuláš v rokoch 1749-1769 a i.		

32. 1770 2
Správy o baníctve a lesoch v Banskej Belej, výkaz o príjmoch a výdavkoch na prevádzku v šachte Mikuláš, platenie bratských peňazí baníkmi zo šachty Mikuláš v rokoch 1763-1769, hlásenia o ťažiarstvach a ťažiaroch, zoznam robotníkov podľa kategórií v belianskych baniach, výkaz o prevádzkových výdavkoch ťažiarstva Belianskej dedičnej štólne a štólne "Maria Hilf" za rok 1770.
33. 1771 2
Výkazy o trestoch za lesné škody, čestné tituly pre úradníkov, nariadenie HKG.
34. 1772 2
Vykázanie baníka z práce v erárnych i súkromných baniach, hlásenie o ťažiarstve a ťažiaroch štólne Ignác, Andrej, Belianskej dedičnej štólne a štólne "Maria Hilf", štólne Anna a Joachim, Dolnej Huty, štólne Dávid, Ján Nepomucký, budovách a povrchových zariadeniach štólne Michal, sťažnosť baníkov zo štólne "Maria Hilf", že im nevyplácajú mzdu /22.VII./, sťažnosť drobných ťažiarov zo štólne Joachim a Anna na snahu väčších ťažiarov stavať stupu, správa o lesoch a baniach, potrestanie hudobníkov pre neposlušnosť 25-mi palicami.
35. 1773 3
Nariadenia HKG, odovzdanie banských podielov ťažiarstva Belianskej dedičnej štólne a štólne "Maria Hilf" haviarom, hlásenia o ťažiarstvach a ťažiaroch, potrestanie za krádež a vylúčenie z banskej práce, vzdanie sa banských podielov zo štólne Joachim a Anna, sťažnosť robotníkov zo štólne Joachim a Anna na biedu /12.XI./ správa o baniach a lesoch v obvode BSBe a i.
36. 1774 3
Úprava právomoci medzi župnými a banskými súdmi /17.I./, výkaz o výdavkoch na prevádzku v šachte Mikuláš roky 1772 a 1773, hlásenia o ťažiarstvach a ťažiaroch, trest vylúčenia z banskej práce v siedmych banských mestách za falšovanie miery, žiadosti baníkov a ťažiarov, výkaz o výdavkoch na prevádzku a príjmoch ťažiarstva Belianskej dedičnej štólne a štólne "Maria Hilf" za roky 1740-1773 /30.V./ zmeny majiteľov banských podielov, správa o baniach a lesoch /10.XI./ atď.

37. 1775 3
Výkaz lesných škôd a trestov za ne, odpredaj banských podielov, prevádzkové náklady v šachte Mikuláš za rok 1774, úprava postupu v banskom súdnictve, vyšetrovanie sporov, správa o baniach a lesoch, výkaz o prevádzkových výdavkoch Banskobelianskej dedičnej štôlne "Maria Hilf" za rok 1775 a i.
38. 1776 3
Výkaz lesných škôd a trestov, výdavky na prevádzku v šachte Mikuláš, v ťažiarstve Belianskej dedičnej štôlne a štôlne "Maria Hilf", vykázanie haviara z banskej práce v obvode HKG pre falšovanie úkolovej triedy, predaj banských podielov Belianskej dedičnej štôlne po 30 a 45 grajciarov, správa o baníctve v šachte Mikuláš a o lesoch a i.
39. 1777 3
Zoznam lesných škôd a trestov, predaje a kúpy banských podielov, úprava o vyberaní štóly, vyšetrovanie priestupkov, nariadenia HKG, zákaz fajčenia v bani /28.IV./ úprava v predávaní banských podielov, nariadenia o vedení úradných kníh a archívu banských súdov /2.VI., 29.IX./, ocenenie pozemkov na stavbu jazera v Kysihíbli, vykázanie robotníka za trest z erárnej banskej práce, správa o prevádzke v šachte Mikuláš a v lesoch za rok 1777, pôžička z bratskej pokladnice a i.
40. 1778 4
Spisy 1 - 147 + nečíslované
41. 1779 5
Spisy 1 - 153 + nečíslované
42. 1780 6
Spisy 1 - 191
43. 1781 7
Spisy 1 - 230 + nečíslované

44.		1782	8
	Spisy	1- 237	
45.		1783	9
	Spisy	1 - 243 + nečíslované	
46.		1784	10
	Spisy	1- 212 + nečíslované	
47.		1785	11
	Spisy	1 - 220 + nečíslované	
48.		1786	12
	Spisy	1 - 166 + nečíslované	
49.		1787	13
	Spisy	1 - 183 + nečíslované	
50.		1788	14
	Spisy	1 - 153 + nečíslované	
51.			15

Vyúčtovanie hospodárenia s peniazmi Bratskej pokladnice v Banskej Belej za roky 1753-1772.

Názov fondu: Banský súd v Banskej Belej

Značka: BSBe

Časový rozsah: 1731-1788

Počet. inventárnych jednotiek: 51

Počet evidenčných jednotiek: 31

Stav ku dňu: 30.IX. 1966

Fond usporiadal: Jozef Vozár

Inventár vypracoval: Jozef Vozár

Inventár schválil:

Počet strán: 13

Počet exemplárov: 5

Prepísala: M. Buzalková

SNA, Slovenský banský archív